

стола») // Вопросы философии. 1992. – № 10. – С. 3–28. 3. Вернадский В.И. Несколько слов о ноосфере // Научная мысль как планетарное явление. – М., 1991. – С. 235. 4. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста. – М.: Наука, 1988. 5. Хесле В. Философия и экология. – М.: Изд. Фирма «Ками», 1994.

*Саманцов О.П., Саманцова О.В.
м. Слов'янськ, Україна*

ПЕРЕЯСЛІВСЬКА РАДА 1654 Р. В ПРАЦЯХ С. ДЗЕРКАЛЯ

В історії нашої країни є немало подій, які вплинули не тільки на трансформацію Української державності, але й на Європейський державотворчий процес. Однією із таких подій історики визначають Переяславську Раду 8 (18) січня 1654 р.

Інтерес до дослідження цього явища набув особливого поширення в працях діячів Українського національного відродження XIX ст., як складова українського державотворчого процесу (Т. Шевченко, М. Костомаров тощо).

XX століття розкидало українців по усьому світові, залишивши їм історію своєї країни, як об'єднуючий фактор. Доба СРСР нав'язливо вимагала від істориків та громадських діячів визначати Переяславську угоду із імперських позицій, виставляючи фахівців із іншим баченням за межі суспільства.

Створення Української незалежної держави кін. XX ст. надало можливість дослідникам зазирнути у світ діаспориальної історичної думки, ознайомитись із поглядами та концепціями наших співвітчизників.

Савва Петрович Зеркаль майбутній український інженер, громадський діяч, публіцист, видавець і редактор «... народився 18 квітня 1896 р в містечку Хмілові, Роменського повіту на Полтавщині у сім'ї хлібороба.

У 1909 році закінчив 5 класів містечкової школи. Деякий час займався хліборобською працею разом з батьками.

29 листопада 1919 року під натиском фронту більшовиків відступив на південь України. З початку 1920 року воює в складі Херсонської дивізії

Української армії УНР. У серпні цього ж року разом з дивізією перейшов через Карпати до Чехословаччини. Тут він у 1922 році вступив на Матуральні курси Українського Громадського Комітету при Українській Господарській Академії в Подєбрадах, по закінченні яких вступив на агрономічно-лісовий факультет Української Господарської Академії...

На початку 30-х років Зеркаль С. проводить активну громадську роботу як голова Української Громади «Єдність» у Братиславі. І Так, він був організатором святкування 1 листопада 1930 року річниці Листопадової (1 листопада 1918 року) революції у Львові. А на засіданні представників українських організацій 9 листопада 1930 року було вирішено утворити в Братиславі Контактний Комітет українських організацій Словаччини з метою протестної акції проти польського терору в Східній Галичині. До складу цього Комітету увійшов і Зеркаль.

У квітні 1945 року переїздить до Німеччини разом з родиною і зупиняється в Мюнхені. Тут він разом із земляками-інженерами був одним із організаторів Делегатури Українського Технічно-Господарського Інституту, в якій з жовтня 1945 по липень 1949 року займав посади секретаря й скарбника.

17 липня 1949 року Зеркаль С прибув до Сполучених Штатів Америки, де працював викладачем до виходу на пенсію в 1962 році.... Тут він стає членом Української

Партії Соціалістів-Револуціонерів. Ця партія 25 вересня 1949 року заснує нову організацію «За волю України». А головою Управи обирають Зеркаля С.

Протягом 1953–1958 років він був видавцем, редактором і автором багатьох публікацій ... журналу «Українське Громадське слово», яке мало свої представництва в Бельгії, Німеччині, Франції ... Зеркаль С. був членом Українського Робітничого Союзу (УРС) 38 відділу імені Івана Франка в Нью-Йорку, членом Українського Історичного Товариства та інших товариств, які існували в США [1].

Його цікавила історія України, релігії, церкви. Він започаткував архіви М. Шаповала та А. Коршнівського, був упорядником багатьох праць, в тому числі й «Богацький П., Шаповал М., Животко А. «Українська хата», Київ, 1909 р. Вийшла в Нью-Йорку 1955 року, «Шаповал Микита: «Схема життєпису» Автобіографія і спогади автора». Вийшла у Нью-Йорку у 1956 р., «Родина Алчевських», Нью-Йорк, 1964 р., «Руїна козацько-селянської України в 1648–1764–1802 роках» Нью-Йорк, 1968 р. тощо. Але на превеликий жаль історична спадщина Зеркаля С. для сучасного українського дослідника залишається такою ж невідомою, як й двадцять п'ять років тому.

Метою дослідження є аналіз точок зору, концепцій та поглядів науковця на причини Переяславської Ради та її значення для майбутнього України.

Джерельну базу складають роботи Дзеркаля С. й у першу чергу його спрямоване дослідження «Руїна козацько-селянської України в 1648–1764–1802 роках» [2].

Виклад матеріалу. Як можна побачити із самої назви, автор спрямовує свого читача розпочати дослідження з 1648 року, приділяючи свою увагу й Переяславській Раді 1654 р. Виклад матеріалу достатньо дрібний, із великою кількістю використання першоджерел, що дає нам можливість простежити не тільки хід історичних перепитів, але й побачити ставлення автора до самої події.

Для нас цікавою є постать Б. Хмельницького напередодні 1654 р. Так автор зазначає «... 13. VII с.г. (1651 р.) з Москви прибув назаретський митрополит Гавриїл... Цього ж самого дня вони були прийняті Хмельницьким. В часі прийняття мит Гавриїл в імені царя заявив: що при нім приїжджали із Польщі послы і просили помочи у царя проти козаків і називали, що Хмельницький воює не так за віру православну, як за маєтності і кривди запричинені йому¹...» [2, с. 85]. В цьому контексті, вперше Б. Хмельницький постає перед нами не як герой та захисник українського народу, а як постать корисна та свавільна, якій для досягнення своєї мети немає моральних меж. «... 9. I. с.с. 1652 р. Хмельницький наказав писареві Виговському відправити московського посла на Москву з листом від Хмельницького до царя і повідомленням, що він посилає посла в особі полтавського наказ. полк. Івана Іскру з тайною справою. Ця тайна справа мала такий зміст «Коли його царська милость його Хмельницького і все військо Запорізьке під свою високу руку прийняти не схоче то між ними Бог розсудить...» [2, с. 85].

Науковець не докоряє російському цареві за те що не відповів на запит Хмельницького. На його думку російський уряд робив все від нього залежне, щоб польсько-українська війна не відобразилась на зовнішніх стосунках Росії.

Безумовно, потреба в діях реалізувалась певною допомогою «Наступ поляків і переслідування з їх боку примусили велику кількість козаків і посполітського населення з України до втечі через границі на територію москальського царства. Тут їх москальський уряд приймав та поселявав подальше від границі на вільних землях... Згідно офіційних урядових повідомлень, тоді з України через границю з Московщиною перейшло більше як 20 000 українського козацького і посполітського населення» [Там само]. І ми не мо-

¹ Тексти та хронологія наводиться згідно оригіналу

жемо не погодитись із точкою зору Зеркала С. про вигідність таких дій. Безумовно, це розширення плодючих земель, укріплення прикордонної смуги, але й для переселенців головне надбання – це мир та спокій, який власні гетьмани забезпечити не хочуть.

Достатньо красномовним в цьому контексті виступає аналіз різної інформації щодо смерті Миргородського полковника Матвія Гладкого, як «... суперника на Старшого Війська Запорізького, який мав широку і прихильну популярність в козацтві й у старшини. Це справді був нечуваний злочин Хмельницького перед Українським народом, щоб тільки випрандати своє довірря і стан перед Поляками» [Там само].

«Вже в кінці 1652 року між Хмельницьким і військовим писарем Іваном Виговським заіснувала розбіжність у поглядах в зовнішній орієнтації. У самого Хмельницького роздвоєність: всі старання Хмельницького як вірного «нідданого королівського», щоб одержати від короля прощення й трактувати його як польського горожаніна і як великого коронного гетьмана на Русі-Україні не повелися. Хмельницького все трактовано як зрадника короля і Речі Посполитої... Хмельницький чотири роки у війні із Польщею все спирався на Кримську Орду та татарів з різних причорноморських улусів... вся ця татарська поміч кінчалася зрадою татар перед Хмельницьким і величезною матеріальною школою для Українського народу: полоненнями, ясирем, забиранням коней, скоту і іншими грабунками майна, наносячи Україні необчислені втрати в людях і майні.

Сам Хмельницький, як дрібний шляхтич все вище підносився у гору до вищого шляхетського стану і гонору, влади і маєтностей, але ані польський король, ані шляхта й пани, ані гетьмани та інші високі урядники і церковні католицькі достойники ці амбіції хмельницького ігнорували й рахувалися з ним як ворогом-зрадником, що ніколи не може дістати прощення.

І в такій ситуації Хмельницький не шукав зближення з суспільними потребами козацтва й посполитих...» [2, с. 86].

У серпні 1653 р. Б. Хмельницький вирядив посольство до Москви із інструкціями та листами в яких зазначалось про прохання взяти «... під кріпку руку твого царського величності...». Відповідно до чого, науковець зазначає «Отже Старший війська Українського і Запорізького вже по-третє за 5 років змінює свою орієнтацію і своїх панів як «підніжок і слуга» – Польському королеві, Турецькому султанові і його васалам а тепер по-третє стає «підніжком і слугою» Москальського царя не виявляючи найменшої волі й бажань до суверенного життя Українського народу. Весь розум, ініціативу й енергію тепер Хмельницький і Виговський зосередили над питанням як піддатися самим і віддати Український народ під «високу руку Москальського царя» [2, с. 87].

Висновки і перспективи подальшого дослідження Безумовно невеликий обсяг статті не дає нам можливості розкрити усі тонкощі процесу формування поглядів Зеркала С. щодо Переяславської Ради 1654 р. Ця тема вимагає цілісного й ґрунтовного дослідження, але попри все можна зробити висновок про високу якість монографії, написаної на різноманітній джерельній базі із використанням досягнень історичної науки.

Методи аналізу свідчать про бажання автора бути неупередженим в пошуках історичної дійсності, даючи читачеві можливість до аналізу матеріалу, погоджуватись із автором, чи мати свою власну точку зору.

Науковець викликає до наукової дискусії при чому визначає чітку джерельну базу та хронологічну межу.

Історична постать Б. Хмельницького розглядається як особа дрібного шляхтича із власними амбіціями та бажаннями на тлі соціально-економічних загальноєвропейських процесів XVII ст.

Список літератури: 1. Зеркаль Савва Петрович (1896–1979) Український інженер, громадський діяч, публіцист, видавець і редактор. – К., Національний університет «Києво-Могилянська академія», наукова бібліотека. (pdf файл). Адресса Інтернет ресурсу http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/1381/1/Zerkal_archiv.pdf. 2. Інж. Сава Зеркаль. Руїна козацько-селянської України в 1648–1764–1802 роках (Студія політично-адміністративних і соціально-економічних відносин в Україні в XVII–XVIII ст.). – Новий Йорк – ЗДА, 1968. – 258 с.

*Сопко Р.О.
м. Харків, Україна*

ОСВІТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ «НАРОДНОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИИ НАУЧНЫХ И ПРИКЛАДНЫХ ЗНАНИЙ» (1910–1912 РР.)

З 1910 по 1912 рр. Харківським товариством поширення в народі грамотності видавалася «Народная энциклопедия научных и прикладных знаний (Круг знаний)» (далі – «Народная энциклопедия»). Ідея випуску «Народной энциклопедии» не була випадковою – вона з'явилася у зв'язку із запланованим святкуванням 40-річчя заснування Харківського товариства поширення в народі грамотності (1869–1909 рр.), котре було вирішено ознаменувати випуском енциклопедії особливого роду [1], – виданням, в якому був би об'єднаний, по можливості, практично весь корпус теоретичних і прикладних знань того часу.

Видання було засноване і виходило за активної участі вчених Харківського технологічного інституту (далі – ХТІ) з періодичністю, приблизно, один том (або напівтом) у два місяці і розповсюджувалось за попередньою передплатою, що дозволяє віднести його до тогочасної інститутської наукової періодики. Нагадаємо, що поряд з «Народной энциклопедией», вчені ХТІ з 1905–1917 рр. випускали щорічник «Известия Харьковского технологического института императора Александра III» (далі – «Известия ХТИ»).

Доповідь присвячена характеристиці освітнього потенціалу цього багатотомного видання. Аналіз розміщених в ньому матеріалів дозволяє вважати її справжнім зведенням знань епохи, а також цінним історичним джерелом зі стану рівня розвитку тодішньої, як вітчизняної, так і світової науки і техніки, котре до останнього часу практично не досліджено. Мета написання доповіді полягає в доведенні значущості освітнього потенціалу цього видання як цінного джерела з історії вітчизняної та світової науки і техніки. Головним джерелом для написання доповіді послужили деякі з томів і напівтомів «Народной энциклопедии». Основним методом дослідження є зовнішня і внутрішня історична критика видання, тобто висвітлення освітнього потенціалу «Народной энциклопедии» з позиції джерелознавця – історика вітчизняної та світової науки і техніки в цілому та історії формування та подальшого розвитку науково-технічних шкіл ХТІ зокрема.

У написанні статей для «Народной энциклопедии» брав участь великий авторський колектив (у складі більше ніж 100 вчених) – це були викладачі вищих навчальних закладів не тільки Харкова, але й Санкт-Петербурга, Москви, Томська, Одеси та інших міст [1, 2]. Тобто, як на наш погляд, вивчення «Народной энциклопедии» актуально ще й саме тому, що вона – результат спільної роботи, як українських, так й російських вчених. Історичні приклади співпраці такого роду можуть послужити свого роду еталонами для їх наслідування в наш час. У всякому разі, тодішня робота над створенням «Народной энциклопедии» внесла істотний внесок у розвиток різних центрів освіти і